

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Олена Кравченко ^{1*}, Юлія Пуговкіна ¹

¹кафедра бухгалтерського обліку та оподаткування, Сумський державний університет, Україна

*автор-кореспондент: Олена Кравченко, o.kravchenko@biem.sumdu.edu.ua

Податкова політика будь-якої країни є значною складовою економічної сфери, і Україна не є винятком. Процес інтеграції вітчизняної економіки у світову, оптимізація податкової системи, вдосконалення її елементів та інструментів є пріоритетним завданням для більшості політиків та фахівців у галузі економіки. Вони проводять аналіз позитивних та негативних сторін вітчизняного та закордонного досвіду управління податковою політикою. Незважаючи на значну кількість академічних досліджень та практичного досвіду, удосконалення існуючої податкової системи залишається актуальною проблемою, яка вимагає подальшого систематичного, об'єктивного та глибокого наукового вивчення. В рамках дослідження маємо на меті дослідити один з вагомих компонентів податкової політики – податок на доходи фізичних осіб. Для цього було проаналізовано частку надходжень від сплати даного податку в загальному обсязі податкових доходів зведеного бюджету в Україні та їх динаміку протягом 2018-2022 років. Було визначено, що серед прямих податкових надходжень до Бюджету України ПДФО займає першість, підтверджуючи свою не тільки фіскальну, а й соціальну вагомість в країні. У якості закордонного досвіду були обрані такі країни як Німеччина, Данія та США. Аналіз закордонного досвіду показав приклад прогресивної системи справляння ПДФО до бюджету. Об'єктом даного наукового дослідження є механізм врегулювання процесу стягнення податку на доходи фізичних осіб. Предметом аналізу є законодавчі засади, що регулюють оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема у контексті вітчизняної та закордонної практики. Для ретельного розгляду даної теми застосовано загальнонаукові методи дослідження, які сприяли систематизації та узагальненню законодавчих аспектів оподаткування доходів фізичних осіб. В рамках дослідження проведено аналіз зарубіжного досвіду та його порівняльне вивчення з вітчизняним підходом. Використано діалектичний підхід з системною методологією для визначення проблем та перспектив механізму стягнення податку на доходи фізичних осіб.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, податкова система, доходи, ставка, бюджет, аналіз, податкові надходження.

NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCE IN ADMINISTERING PERSONAL INCOME TAX

Olena Kravchenko ^{1*}, Julia Puhovkina ¹

¹ Department of Accounting and Taxation, Sumy State University, Ukraine

*corresponding author: Olena Kravchenko, o.kravchenko@biem.sumdu.edu.ua

The tax policy of any country is a significant component of the economic sphere, and Ukraine is no exception. The process of integration of the national economy into the global economy, optimization of the tax system, improvement of its elements and instruments is a priority for most politicians and economic experts. They analyze the positive and negative aspects of domestic and foreign experience in managing tax policy. Despite a significant amount of academic research and practical experience, improving the existing tax system remains a pressing issue that requires further systematic, objective and in-depth scientific study. This research aims to examine one of the most important components of tax policy - the personal income tax. For this purpose, we analyzed the share of revenues from this tax in the total tax revenues of the consolidated budget in Ukraine and their dynamics during 2018-2022. It was determined that among the direct tax revenues to the budget of Ukraine, the PIT is the leader, confirming its not only fiscal but also social importance in the country. Countries such as Germany, Denmark, and the United States were chosen as foreign experience. The analysis of foreign experience has shown an example of a progressive system of PIT collection to the budget. The object of this research is the mechanism for regulating the process of collecting personal income tax. The subject of analysis is the legislative framework governing the taxation of personal income, in particular in the context of domestic and foreign practice. For a thorough consideration of this topic, the author used general scientific research methods which contributed to the systematization and generalization of legislative aspects of personal income taxation. The study analyzes foreign experience and compares it with the national approach. The author uses a dialectical approach with a systematic methodology to identify the problems and prospects of the mechanism for collecting personal income tax.

Keywords: personal income tax, tax system, income, rate, budget, analysis, tax revenues.

Cite as: Kravchenko, O. & Puhovkina, J. (2023). National and foreign experience in administering personal income tax. *Visnyk of Sumy State University. Economy Series*, 7(2), 32–37. <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2023.2-04>

ВСТУП

Податкова система України та більшості розвинених країн світу мають багато побідного в частині складу, структури та принципів їх створення та функціонування. При цьому одними з головних податків в більшості країн світу виступають податки з доходів громадян. Система оподаткування доходів громадян у кожній країні є ефективним регулятором взаємовідносин між державою та громадянами — платниками податків. У системі оподаткування доходів громадян кожної окремої країни є свої особливості, які можна і потрібно враховувати при проведенні реформування податкової системи України. У зв'язку з цим, особливо актуальними є застосування дієвих інструментів щодо механізму регулювання доходів громадян, впливу на збільшення рівня їх платоспроможності, стимулювання попиту, розміру споживання та заощадження, що, в свою чергу, призведе до підвищення темпів економічного зростання країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Система оподаткування, її складові, ефективність її роботи, досвід стягнення податку на доходи фізичних осіб в іноземних країнах, порівняння його з національною практикою та визначення альтернатив з метою розбудови вітчизняної податкової системи є актуальними питаннями сьогодення. Різні аспекти оподаткування, ефективності роботи податкової системи в країнах світу та Україні розглядали у своїх працях чимало вчених. Наприклад, В. Остапчук та Ф. Ткачик аналізували спільне та відмінне в механізмі справляння податків на доходи громадян в Україні та закордоном [1]. Ю. Швець оцінювала фіскальну ефективність оподаткування доходів фізичних осіб у своїх працях [2]. Охарактеризував досвід справляння даного податку у Франції та США, вказуючи на необхідність впровадження прогресивної шкали в Україні Т. Тучак [3]. Також З. Лободіна запропонувала варіант диференціацію платників за групами залежно від величини оподатковуваних доходів зі встановленням різних ставок податку на доходи фізичних осіб [4]. Таким чином, незважаючи на те, що темі податку з доходів фізичних осіб присвячено досить велику кількість наукових робіт вітчизняних та зарубіжних авторів, дане питання продовжує вимагати більше детального дослідження.

Метою дослідження є особливості справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні та його роль в бюджеті, а також дослідження механізму оподаткування доходів громадян закордоном, проведення порівняння та визначення можливостей застосування накопиченого досвіду. Поставлена мета дослідження зумовила використання різних наукових методів дослідження: аналізу і синтезу, індукції і дедукції – для деталізації об'єкта і предмета дослідження; наукової абстракції – для встановлення підходів до трактування основних понять; комплексного і системного підходу – для встановлення характеру застосовуваних загальносистемних закономірностей; табличного методу – для охоплення аналітичних даних та їх систематизації, графічний аналіз - для аналізу і порівняння даних, логічного аналізу – для формулювання висновків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною потребою кожної країни є забезпечення стабільності надходження доходів до бюджету з метою їх витрат на підвищення добробуту громадян. В кожній країні громадяни сплачують відсотки від своїх доходів до бюджету. Податкові надходження – найбільша частина цих доходів. При цьому різні країни застосовують різні механізми отримання і перерахування цих коштів до їх державного бюджету. На сьогодні податок на доходи фізичних осіб є одним з основних джерел надходження до бюджету. В Україні він має важливе бюджетне значення, забезпечуючи надходження до державного та місцевих бюджетів.

З 1992-го по 2003-ті роки в Україні стягувався прибутковий податок (наразі податок на доходи фізичних осіб – ПДФО) з платника за прогресивною шкалою (від 10% до 40%). Прогресивна система оподаткування передбачала збільшення обсягів податку зі збільшенням доходу громадян. З початку 2003-го року Рада затвердила новий закон України щодо податку на доходи фізичних осіб. Змінилась система оподаткування, а саме: запровадили пропорційні ставки податку на доходи фізичних осіб (таблиця 1). Пропорційна система оподаткування передбачала рівну ставку для усіх громадян незалежно від обсягів доходу. Згідно з розділом IV Податкового кодексу України наразі діє ставка у вигляді 18% від величини доходу платника податку. В подальшому уряд має намір відновити застосування прогресивної шкали ставок ПДФО, про це зазначено в Національній стратегії доходів на 2024-2030 роки [5]. Планується запровадити одну чи дві значно вищі ставки для громадян із значними доходами, замість фіксованої ставки 18%.

Таблиця 1. Ставки податку на доходи фізичних осіб

	2004-2006 рр.	2007-2014 рр.	2015 р.	2016 р. - нині
Ставка ПДФО	13%	15%	15% та 20%	18%

Дозволяється в Україні оподаткування за іншими ставками (0% та 5%) [6].

Ставка податку становить 0% щодо доходів:

- вартість рухомого майна чи нерухомості, сума страхових виплат, що мають успадковуватися особою, котра має статус інваліда I групи, дитини-сироти чи дитини-інваліда, яка позбавлена батьківського піклування;

- вартість майна, яке успадковує член сім'ї першого (батьки, дружина чи чоловік, діти) та другого ступенів споріднення (брати чи сестри, дід чи баба, онуки) тощо.

Ставка податку становить 5% щодо доходів:

- вартість об'єкта спадщини, яке успадковує не член сім'ї першого та другого ступенів спорідненості тощо.

У якості закордонного досвіду було обрано такі країни, як: Німеччина – одна з успішних країн Європи, Данія – одна з скандинавських «найщасливіших» країн, США – один з світових лідерів.

Щодо Німеччини, то необхідно відзначити, що фізичні особи-резиденти мають оподатковуватися податком на всі отримані ними доходи з усього світу. Натомість з доходів фізичних осіб-нерезидентів мають утримувати податок тільки якщо джерело його отримання в Німеччині. Наразі діє прогресивна ставка податку на доходи фізичних осіб (таблиця 2).

Таблиця 2. Ставки ПДФО в Німеччині

Ставка податку (%)	Діапазон оподаткованого доходу самотнього платника (євро)		Діапазон оподаткованого доходу одруженого платника (євро)	
	Від	До	Від	До
0	0	11,604	0	23,208
14-42 (зростають)	11,604	66760	23,208	133520
42	66760	277825	133520	555650
45	277825	і вище	555650	і вище

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

Варто звернути увагу, що в Німеччині діють, так би мовити, відрахування (загальні податкові знижки). Це означає, що задокументовані витрати можуть бути вираховані фізичною особою, якщо роботодавець їх не відшкодував. Податкові знижки для працівників включають:

- витрати на проїзд з роботи на роботу;
- професійна література;
- робоче обладнання
- дистанційна робота тощо;

У «найщасливішій» країні – Данії теж діє прогресивна система оподаткування. Резиденти цієї країни користаються можливістю повної податкової відповідальності і мають оподатковувати свої доходи, отримані з усього світу. Нерезиденти мають обмежені податкові зобов'язання перед Данією. Згідно з розділом II Закону про податки в Данії підлягають оподаткуванню доходи нерезидента у вигляді заробітної плати (робота в Данії) [8], доходу від власності, розташована в Данії, дивідендів від данських корпорацій тощо. Ставка цього податку в Данії є однією з найвищих не лише в Європі, а й у всьому світі. Податкова ставка в середньому становить 53 %.

Механізм справляння податку на доходи фізичних осіб в даній країні є досить складним. Ставки залежать від виду джерела доходу. При нарахуванні податку застосовуються такі види доходів:

- особисті доходи (заробітна плата, пенсія, пільги тощо);
- дохід від капіталу (процентний дохід/витрати, чистий оподатковуваний приріст капіталу тощо);
- дохід, що підлягає оподаткуванню (до особистого доходу додається капітальний дохід);
- дохід від акцій (дивіденди);
- вартість майна, розташованого в Данії чи за кордоном.

Ставка на особисті доходи варіюється з 12,09% до 15,00% залежно від величини отриманого доходу. Найвищу ставку застосовують, якщо особистий дохід перевищує 568 900 данських крон після вирахування 8% податку на ринок праці. До категорії місцевих податків відносять комунальний податок з оподаткованого доходу, що становить 25,018%, та податок на ринок праці з особистісного доходу зі ставкою 8%.

Сполучені Штати Америки теж підтримують прогресивну систему оподаткування. Так, фізичні особи-резиденти оподатковують свої доходи, які отримані з усього світу. Нерезиденти оподатковуються податком на доходи з джерел США. Ставки на ПДФО в країні варіюються з урахуванням діючого статусу особи, тобто самотня чи одружена (таблиця 3).

Варте уваги те, що у Сполучених штатах є окремі прогресивні ставки для головних у домогосподарстві. Вони також можуть бути від 10% до 37% залежно від доходу.

У США діє альтернативний мінімальний податок. Його запровадили для осіб з великим достатком. Ставки цього податку теж залежать від статусу особи (самотня чи одружена). Станом на 2023 рік ставка становить 28% для платників з доходом у 220 700 доларів США або для одружених осіб – 110 350 доларів США.

Таблиця 3. Ставки ПДФО у США

Ставка податку (%)	Діапазон оподаткованого доходу самотнього платника (дол. США)		Діапазон оподаткованого доходу одруженого платника (дол. США)	
	Від	До	Від	До
10	0	11 000	0	22 000
12	11 001	44 725	22 001	89 450
22	44 726	95 375	89 451	190 750
24	95 376	182 100	190 751	364 200
32	182 101	231 250	364 201	462 500
35	231 251	578 125	462 501	693 750
37	578 126	і вище	693 751	і вище

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

Також слід звернути увагу на необхідність існування податку на доходи фізичних осіб. Проаналізувавши відомості про надходження грошових коштів у вигляді ПДФО до Зведеного бюджету, ми робимо висновок, що ПДФО становить суттєву частку фінансового стану держави (таблиця 4).

Таблиця 4. Податкові надходження до Зведеного бюджету України

	2018	2019	2020	2021	2022
Податкові надходження (млн. грн.)	986 348,5	1 070 321,8	1 136 687,2	1 453 804,1	1 343 255,0
ПДФО (млн. грн.)	229 900,6	275 458,5	295 107,3	349 785,5	420 672,6
ПДФО як відсоткова частина (%)	23,3	25,7	26	24	31,3

Джерело: побудовано авторами на основі [10]

В останні роки обсяг надходжень ПДФО до Державного та місцевих бюджетів зріс через децентралізацію влади та з підвищенням мінімальної заробітної плати. Так, за 2019-2021 рр. питома вага цього податку у структурі податкових надходжень до Зведеного бюджету становила більше ніж 20%, до місцевих – більше 60%.

Державна фіскальна служба України повинна адмініструвати та контролювати своєчасність, повноту та правильність сплати ПДФО до державних та місцевих фондів. Наразі актуальним способом контролю є перевірки. Даний спосіб є недешевим, бо потрібно залучити висококваліфікованих працівників, значний обсяг часу не тільки контролюючих, а й платника податку. За результатами перевірок визначають, чи платник порушував норми податкового законодавства України

Недоліками даного методу контролю є неможливість перевірки усіх платників-роботодавців. Це спричинює розвиток тіньової економіки та зарплати «в конверті». Перевірити повноту сплати ПДФО стає складнішим, а й навіть неможливим. Дане питання – є однією з головних проблем органів Державної Фіскальної служби.

Вітчизняна система адміністрування ПДФО недосконала, а суттєвими проблемами є:

- недодержання принципу соціальної справедливості;
- діяльність тіньової економіки, досі функціонує зарплата «в конверті»;
- нерівномірно розподілене податкове навантаження; платники з меншим рівнем доходу сплачують ПДФО за тією ж ставкою, що й платник з високим рівнем доходу.

Однією з нерозглянутих питань залишається – нерівномірні обсяги місцевих бюджетів. Більша частина відрахувань заробітної плати особи залишається у тій області, де особа працює [11]. Для рівноваги пропонуємо у розподілі податкових надходжень у вигляді ПДФО межувати частки за місцем роботи та за місцем прописки. Така ідея сприяє покращенню соціально-економічному розвитку усіх регіонів. Проте знову виникає потреба в збільшенні трудових ресурсів Державної фіскальної служби.

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо розглянути наступні позитивні та негативні сторони закордонного досвіду, а саме: прогресивної системи оподаткування (таблиця 5). Економічно розвинуті країни мають дану систему, бо вона дозволяє продемонструвати один з постулатів податкової системи – принцип справедливого оподаткування.

Можна зробити висновок, що з впровадженням прогресивної системи оподаткування з'являються можливості для адекватного податкового навантаження на платників з різними рівнями доходу. Проте потрібно буде залучити більше ресурсів, зокрема трудових, на адміністрування та контроль за справлянням ПДФО.

У зв'язку з різним економічним і соціальним розвитками регіонів доцільно дозволити місцевим органам самоврядування самостійно встановлювати ставки ПДФО залежно від можливостей регіону.

Таблиця 5. Переваги та недоліки прогресивної системи оподаткування

Переваги	Недоліки
Справедливі умови в оподаткуванні, так як є залежність між величиною доходу та ставки податку	Нестабільність ставки оподаткування через коливання економіки країни та їх циклічних процесів
Регулювання податкових навантажень на осіб з високими доходами	Нерівномірність регіонів за податковими навантаження та економічним розвитком
Можливості для регулювання соціальних та економічних показників регіонів	Ускладнення адміністрування податку, ріст тіньової економіки

Джерело: побудовано авторами на основі [11]

Модернізувати механізми справляння можна за допомогою диференціації ставок ПДФО залежно від джерела доходу [12]. Суть ідеї полягає в тому, що доходи, отримані з трудових джерел (заробітна плата), матимуть менш прогресивну систему ставок податку. Для доходів з нетрудових джерел, наприклад відсотки від вкладеного капіталу, нараховані депозити, здача майна в оренду впровадити диференційовані ставки, тобто більші. Справедливість концепції полягає в зменшенні податкового навантаження на фізичну працю, що пов'язана з погіршення стану здоров'я та потребує вагомих зусиль.

Також даний підхід можна використовувати в сімейних справах [13]. Тобто менш прогресивні ставки для сімей, які мають неповнолітніх дітей та інвалідів. Перевагою є те, що матимемо менше заявок на податкові пільги та менше робити працівникам соціальних служб.

Варто звернути увагу на те, що ПДФО у державі зосереджений на фіскальній частині [14]. Основною метою податку на доходи фізичних осіб має бути підвищення соціального добробуту населення. Податок повинен давати платникам відчуття рівності перед державою поміж платників з іншими величинами доходів.

Отже, для ефективного механізму справляння податку на доходи фізичних осіб маємо переглянути розподіл відсоткових часток надходжень до різних місцевих бюджетів. Непоганою є практика прогресивної системи оподаткування. Країни з високо розвинутою економікою мають дану систему оподаткування. Вона відповідає принципу соціальної рівності. Також слід переглянути основну мету ПДФО, почати змінювати його з фіскальної на більш соціальну функцію.

ВИСНОВКИ

Таким чином, було розглянуто дві системи оподаткування: пропорційну та прогресивну. Після аналізу статистичних даних, наданих Фіскальною службою України, зроблено висновок про те, що прямий податок на доходи фізичних осіб складає суттєву частину в загальному обсязі всіх податкових надходжень до бюджету. Враховуючи, що ПДФО повинен не лише забезпечувати фіскальну функцію, але й виконувати соціальну роль. Тому слід відзначити, що в Україні діє пропорційна система оподаткування, яка, однак, є нейтральною з погляду соціальної справедливості. Порівнявши цю систему з оподаткуванням інших країн (зокрема Німеччини, Данії та США), де діють прогресивні системи оподаткування, рекомендується взяти на увагу цей досвід. Впровадження прогресивної системи податку на доходи фізичних осіб дозволить встановлювати ставки податку в залежності від рівня доходу платника.

Державна фіскальна служба в Україні здійснює контроль за дотриманням податкових обов'язків платників податку на доходи фізичних осіб та виявленням порушників цього правопорядку через проведення перевірок. Згідно з актуальним підходом, який використовується у цьому контексті, важливим є проведення перевірок для забезпечення відповідності податкових норм. Під час аналізу процесу перевірок було виявлено недоліки у функціонуванні системи, оскільки кількість платників ПДФО перевищує кількість працівників фіскальної служби, ускладнюючи можливість ефективної перевірки всіх платників і сприяючи існуванню тіньової економіки та виплат "в конвертах".

Державна податкова політика, зокрема податок на доходи фізичних осіб, відзначається значним впливом на соціально-економічний розвиток різних регіонів України. Зараз 60% податкових відрахувань залишається в регіоні, де працює платник податку, що створює неправильності в податковій системі. З метою усунення цих недоліків та балансування місцевих бюджетів, пропонується розглянути можливість розподілу податкових надходжень відповідно до місця проживання та місця праці платника. Однак для впровадження цієї ідеї необхідно додатково мобілізувати трудові ресурси Державної фіскальної служби України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ткачик, Ф. (2020). Європейські пріоритети оподаткування доходів фізичних осіб. *Світ фінансів*. 2. - 77-87.
2. Швець, Ю. О., & Бахметова, Я. Ю. (2017). Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи в Україні та ЄС. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 17. 771–775. <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/155.pdf>.

3. Тучак, Т. В. (2019). Соціалізація оподаткування доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 17. 226-231
4. Лободіна, З. М. (2020). Шляхи посилення фіскальної та регулюючої функцій податку на доходи фізичних осіб. *Галицький економічний вісник*. 62(1). 142–151.
5. Національна стратегія доходів до 2030 року. Мінфін. <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-rozповiv-pro-natsionalnu-stratehiu-dokhodiv-do-2030-roku>.
6. Податковий кодекс України: *Кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI: станом на 21 листоп. 2021 р.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
7. Germany - Individual - Taxes on personal income. Worldwide Tax Summaries Online. <https://taxsummaries.pwc.com/germany/individual/taxes-on-personal-income>.
8. Denmark - Individual - Deductions. Worldwide Tax Summaries Online. <https://taxsummaries.pwc.com/denmark/individual/deductions>.
9. United States - Individual - Deductions. Worldwide Tax Summaries Online. <https://taxsummaries.pwc.com/united-states/individual/deductions>.
10. *Макроекономічні показники*. Національний банк України. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>.
11. Карпишин, Н. І., & Ніпіаліді, О. Ю. (2019). Податок на доходи фізичних осіб: практика та проблематика справляння в місцеві бюджети України. *Науково-виробничий журнал*, 0 (5-6), 169-174. doi:<https://doi.org/10.37332/2309-1533.2019.5-6.24>
12. Лисак, І. В. (2019). Діяльність фіскальних органів щодо забезпечення ефективності справляння ПДФО в Україні. С. 153–156. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34202/1/152.pdf>.
13. Кміть, В. М., & Грабельський, Б.Б. (2018). Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Гроші, фінанси і кредит*. 6. 542–547. http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/17_2018/96.pdf
14. Білик, В. Т. (2018). Удосконалення справляння пдфо в контексті світового досвіду. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/32034/1/22.PDF>.